

Das Reformatorenlexikon

Hrsg. Irene Dingel / Volker Leppin, Darmstadt 2014,
Lambert Schneider, ss. 304.

Das Reformatorenlexikon to publikacja, którą każdy zainteresowany ekumenizmem powinien bezwzględnie zauważyć. Jej wydanie świadomie wpisuje się w Dekadę Lutra, czyli zaplanowany z dużym rozmachem na 10 lat program inicjatyw naukowych, kulturalnych, popularyzatorskich, a także nawet turystycznych przygotowujących w Niemczech zarówno na płaszczyźnie państwowej, jak i kościelnej obchody 500-lecia reformacji w 2017 r. Jednak, co warto już na początku podkreślić, ten leksykon – choć wydany w Niemczech i po niemiecku – w swojej treści mocno wykracza poza niemiecki krąg kulturowy, z którym najczęściej, dość schematycznie jednoznacznie wiążemy historyczny proces reformacji. W świetle tego leksykonu reformacja to proces ogólnoeuropejski, wpływający głęboko nie tylko na religię, ale także na historię i kulturę wielu narodów w XVI w.

Takie szerokie ujęcie tematu i doboru przedstawianych w leksykonie postaci jest głównie zasługą redaktorów tego dzieła, będących wybitnymi specjalistami w tym zakresie. Irene Singel to profesor historii Kościoła i historii dogmatów Wydziału Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Jan Gutenberga w Moguncji (Mainz), a od 2005 r. także dyrektorka Wydziału Historii Religii na Zachodzie w Leibniz-Institut für Europäische Geschichte również w Moguncji. Jeszcze bardziej znaną postacią jest drugi współredaktor Volker Leppin – ewangelicki teolog i profesor historii Kościoła na Uniwersytecie w Tübingen, a przede wszystkim autor kilku ważnych publikacji na temat reformacji (*Das Zeitalter der Reformation. Eine Welt im Übergang*, Darmstadt 2009; *Die Reformation*, Darmstadt 2013) i Lutra (*Luther privat. Sohn, Vater, Ehemann*, Darmstadt 2006; *Martin Luther*, Darmstadt 2006, 2010²; *Martin Luther. Vom Mönch zum Feind des Papstes*¹, Darmstadt 2013, 2015²). Na szczególną uwagę zasługuje tutaj jego obszerna (427 stron) biografia Lutra z 2006 r., która wzbudziła liczne kontrowersje i dyskusje w śro-

¹ Zob. polską recenzję tej książki: <http://luter2017.pl/marcin-luter-nieco-odczarowany/> (24.11.2015).

dowisku protestanckim, gdzie Leppin, podchodząc bardzo krytycznie do źródeł historycznych, obalił liczne mity na temat Lutra. Należy także tutaj zaznaczyć, że ten tybingeński profesor jest także współredaktorem wydanego w 2014 r. *Das Luther-Lexikon*, stanowiącego niezmiernie obszerne, nowatorskie narzędzie i nieocenioną pomoc dla każdego badacza historii, dzieł i działalności Lutra².

Ta dwójka redaktorów dobrała sobie do współpracy zespół złożony z 32 specjalistów pochodzących z 10 krajów, przy czym naukowcy niemieccy reprezentują tutaj aż 13 ośrodków akademickich. Daje to gwarancję szerokiego spojrzenia i ukazania prezentowanych postaci z bardzo różnej perspektywy. Leksykon zawiera artykuły poświęcone 39 reformatorom (w tym dwóm kobietom – Argula von Grumbach i Katharine Schütz Zell), z których każdy został przygotowany przez jednego autora. Opisywani reformatorzy to przedstawiciele różnych nurtów reformacji, pochodzący z całej XVI-wiecznej Europy od Finlandii i Litwy poprzez Polskę i Siedmiogród po Chorwację, Hiszpanię i Szkocję. W ten sposób otrzymujemy bardzo szeroką panoramę oddziaływania centrów ruchu reformacyjnego w Niemczech i Szwajcarii na cały ówczesny zachodni krąg kulturowy. A zatem poza bezpośrednimi liderami reformacyjnego przełomu, jak Luter, Melancton, Zwingli czy Kalwin oraz ich otoczeniem (Bucer, Beza, Bugenhagen, Bullinger, Chemnitz, Oekolampad) odkrywamy cały szereg wybitnych teologów i działaczy reformacji, którzy kształtowali jej lokalne oblicze w poszczególnych krajach jak Michael Agricola (Finlandia), John Knox (Szkocja), Olaus Petri (Szwecja) czy Johannes Honterus i Valentin Wagner (Siedmiogród), bądź też tworzyli jej specyficzne, czy też nawet heterodoksyjne nurty: Lelio i Fausto Sozzini oraz Bernardino Ochino (antytrynitarze), Menno Simons (mennonici), Kaspar Schwenckfeld czy Thomas Müntzer. W tym panteonie twórców reformacji znalazło się miejsce także dla dwóch Polaków: Jana Łaskiego (Johannes à Lasco) – zaliczanego do grona wybitnych europejskich reformatorów (s. 147–153) i mało znanego nawet w Polsce zwolennika Kalwina Andrzeja Wolana (Andreas Volanus), pochodzącego z Wielkopolski, a działającego głównie na Litwie pod kuratelą Radziwiłłów (s. 268–272). Kluczem do doboru właśnie tych 39 postaci ujętych w leksykonie była dla redaktorów tomu, jak to wyjaśniają w *Przedmowie*, rola tychże teologów w rozprzestrzeleniu idei reformacyjnych. Dzięki prezentacji tak bogatego spektrum osobistości ważnych dla kształtowania protestantyzmu w różnych regionach Europy otrzymujemy obraz reformacji w XVI w. wykraczający daleko poza utarte schematy, które stale funkcjonują szczególnie wśród nas – katolików. Szeroki horyzont geograficzny przyjęty w tej pracy pozwala

² Zob. szerzej recenzję tej pozycji autorstwa J. Froniewskiego: *Das Luther-Lexikon*, Hrsg. von Volker Leppin und Gury Schneider-Ludorff, Bückle & Böhm, Regensburg 2014, w: „Świdnickie Studia Teologiczne” XI (2014) nr 1, s. 227–229.

czytelnikowi odkrywać zupełnie nowe konteksty, nie tylko religijne czy teologiczne, ale także historyczno-kulturowe procesu reformacji, a tym samym poszerza perspektywę naukowego postrzegania tego zjawiska, tak znaczącego dla historii Europy, wyprowadzając ją ponad poziom ponad czterech wieków sporów konfesyjnych. Stąd ekumeniczny walor tej publikacji polega nie tylko na bezpośrednim poszerzeniu wiedzy o mniej znanych reprezentantach ruchu reformacyjnego, ale na otwarciu na nowe wymiary tego historyczno-eklezyjnego procesu.

Pod względem formalnym każdy artykuł w leksykonie ma stałą konstrukcję. Najpierw przedstawiany jest biogram omawianej postaci, potem jej dzieła i w trzeciej części następuje ocena znaczenia jej oddziaływania. Niezwykle cenna jest bibliografia na końcu artykułów, która zawiera wykaz tekstów źródłowych oraz najważniejszych opracowań i to nie tylko niemieckojęzycznych. Ten element omawianej publikacji bardzo podnosi jej walor naukowy, zwłaszcza jako źródła dalszych poszukiwań w przypadku mniej znanych teologów reformacyjnych. Ponadto książka zawiera indeks miejscowości i indeks osobowy. Atutem jest też jej kompaktowość, przez co może stanowić podręczne narzędzie w warsztacie badacza czy studenta.

Podsumowując, jest to więc pod względem merytorycznym niezwykle cenne kompendium wiedzy o reformacji, ukazanej wielopłaszczyznowo w oryginalny sposób przez pryzmat osobowości i dzieł jej twórców. Publikacja ta powinna znaleźć się w bibliotece nie tylko każdego teologa-ekumenisty, ale może być także cennym źródłem wiedzy dla wielu humanistów zajmujących się renesansem, bo wszak w istocie nie da się rozdzielić renesansu od reformacji w XVI-wiecznej Europie – te dwa wielkie prądy splatają się nierozzerwalnie w historii tej epoki, a wielu reformatorów tutaj ukazanych to jednocześnie znaczący renesansowi humaniści. Raz jeszcze należy podkreślić szerokość spojrzenia autorów tego leksykonu na zjawisko reformacji – konstruując koncepcję swego dzieła poprzez dobór omawianych postaci w szerokim kontekście geograficznym, kulturowym a także eklezyjalnym, uzyskali nową jakość, która sprawia, że *Reformatorenlexikon* nie jest jedynie kolejnym encyklopedycznym zbiorem wiadomości o głównych twórcach reformacji, lecz w pewien twórczy sposób poszerza interpretację tego procesu w historii Europy i Kościoła, nadając mu wymiar w pełni europejski i stając się jednocześnie kreatywnym przyczynkiem przygotowującym do obchodów 500-lecia reformacji w 2017 r.

ks. Jacek Froniewski